

Все далі в історію сливає 26 квітня 1986 року - ніч аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС), все менше й менше лишається неупереджених суддів та об'єктивних свідків. Про аварію та подолання її наслідків надруковано чимало правдивого, а ще більше - видумок та міфів. Обставини аварії обростали здогадами, а то й видумками. Парадокс, але дехто в пошуках "окопної правди" і, не знайшовши її, публікаціями нажив собі політичний капітал, показує популярність та використав їх у своїх корисливих цілях. Всі ці обставини покликали автора цих рядків взятися за перо. Цього вимагає мій професійний обов'язок: відшукувати правду і тільки правду, і нічого іншого.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА АВАРІЯ - трагічна сторінка в літописі людства. Спогади про роботу в Зоні - таке не забудеться. Перші підсудки тих подій підбив суд, офіційно зафіксувавши у вирокі причини аварії. Виїзна сесія Верховного суду СРСР за участю державного обвинувача та захисту, заслухавши пояснення підсудних, показав свідків, проаналізувавши експертні висновки спеціалістів та інші необхідні документи, 29 липня 1987 року винесла вирок винним в аварії. Ось вони:

Брюханов - начальник ЧАЕС, Фомін - головний інженер станції, Дятлов - заступник головного інженера станції по 4-му енергоблоку, Коваленко - начальник реакторного цеху 4-го енергоблоку, Рогожкін - начальник зміни 4-го енергоблоку, а також Лаушкін - інспектор Держатомнагляду СРСР. Кожен з них і всі разом порушили правила техніки безпеки на вибухонебезпечному виробництві, що призвело до глобальної техногенної катастрофи з великими жертвами та матеріальними втратами.

Судове засідання було відкрите для всіх. На процесі були присутні іноземні журналісти, представники вітчизняної преси та телебачення. Якщо засуджені або хтось на їхній захист скаже, що, знайшовши крайніх, судили "стрілочників" - не вірте. Це один із чорнобильських міфів. Впевнений, що вряд чи комусь вдасться посягти сумнів щодо вироку. Він правосудний. Якесь інше тлумачення було б наругою над мільйонами потерпілих, пам'яттю загиблих і зірвавших здоров'я ліквідаторів.

У цих подіях чітко вбачався той хаос і безладдя в державі, зумовлене політикою "прораба перебудови і гласності" М. Горбачова та його команди. Розхлябаність у виконанні службових обов'язків, відчуття всепрощення за будь-якої дії докотилися і до колективу ЧАЕС, насамперед її керівництва.

Фабула (обставини) кримінальної справи. В передуючій аварії період станція працювала на мові космонавтики, в штатному режимі, віддаючи щедру 4 млн. кВт електроенергії. Як і в будь-якому виробництві були неполадки, які містилися загрози навколишньому середовищу, їх легко можна було б усунути. В турбінах генератора 4-го енергоблоку спостерігалася наднормативна вібрація в щойно поставлених працівниками Харківського електромеханічного заводу (ХЕМЗ) підшипниках. Генератор ще ніколи не випробовувався на вибіг (генерація струму за інерцією). Ці обставини не знаходилися в причинному зв'язку з аварією і в контексті розповіді їх торкатися не варто.

Ось головне. З часу доставки реактора з Красноярска краю і монтажу на 4-му енергоблоці в ньому не працювала одна з трьох автоматичних систем подачі води до реактора: для охолодження корпусу і генерації водяного пару. Знайшовся один "мудрець" - інженер з управління "Южатомналадка" (м. Горлівка) Мітленко і запропонував, фігурано казучи, полагодити складну автоматику за допомогою... молотка й зубила?!

Чи була альтернатива вибуху? Так. ЧАЕС була спроможна замінити несправну автоматику, або чесно і відверто зізнатися, перед Міненерго СРСР, що несправною системою була прийнята від монтажників, попросити дозволу на її повну заміну. Адже у вирокі зафіксовано, що Брюханов 31.12.83 р. підписав акт введення в експлуатацію 4-го блока без промислових випробувань. Виявивши згодом неполадки в системі, засуджені вирішили усунути їх своїми силами. Не погодили це з компетентними службами міністерства. Про людське око порадилися з одним заїжджим інженером, який був на станції в якихось інших справах. А чи кінце потрібний був цей експеримент? Атомний реактор РВПК-1000, саме такий був зірваний на ЧАЕС, простий і надійний, як домашній самовар, тільки в ньому використовувється не дерев'яне вугілля, а уранове паливо. Звичайно, метод керування складний. Реактор міг працювати й на двох системах, а третю ремонтуй тихенько, навіть не зупиняючи роботу блока.

Перед початком "експерименту" вручну (!) закрили засуви надходження води

в працюючих системах. При запуску реактора намагалися силоміць примусити систему запрацювати. Цього не сталося, в реакторі води залишилося надто мало - розпалася вона при наростанні високої температури на складові молекулярного рівня. Гелій, як легший, закрив паровідводи, а вода - вибухнув. Тепловиділяючі елементи (ТВЛ) реактора застигли у робочому стані, генеруючи радіацію високого рівня, викидаючи її через пошкоджену кришку розгерметизованого реактора, на значну висоту в стратосферу понісся пучок випромінювання, іонізуючи повітря та його домішки. Вчені гадають, що на Землі не лишилося жодного кв. см., який не відчув би подиху Чорнобілля. Особливо рясно засіяні чорнобильським брудом значні тери-

МІФИ І РЕАЛЬНОСТЬ

ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ

торії України, Білорусії деяких областей Росії. Сталося так - коли людині закрити доступ повітря в легені, вона неминуче помере. Реактор на відсутність води прореагував вибухом. Технічну документацію на цей горе-експеримент підписали всі поіменовані керівники станції, а також Мітленко. Мною вносилися пропозиції про притягнення й його до кримінальної відповідальності. Керівництво Прокуратури СРСР відхилило. Відповідь: "Хай би не слухали неука". Можливо, це й правильно?

По-різному вели себе керівники ЧАЕС, зізнавшись про творіння рук своїх. Брюханов у Прип'яті, в службовому кабінеті, курив і споживав спиртне (можливо, це й пом'якшило на нього вплив радіації). Перебував у повній прострації, його допитували пізніше. Та що ж, він - спеціаліст по теплових електростанціях, а теплові від атомних відрізняються, як скажімо, щітка від їжака. Казали, що він чекав от-от Героя за надпланову електроенергію, а таке можливе лише на економії часу планових або аварійних зупинок енергоблоків. Фомін - знаний спеціаліст, повів себе після аварії досить дивно. Знаючи, що на станції сталося лихо, ранком забрав жінку й дітей та й поїхав з Прип'яті. (Формально 26 квітня у нього починалася відпустка). В Москві залишив сім'ю, а сам зник... Якимось на засіданні Урядової комісії по з'ясуванню причин та подолання наслідків аварії голова комісії (УК) - заступник голови РМ СРСР І. Силаєв поцікавився Фоміним, доручив прокуратурі розшукати й доставити. Після засідання я сказав заступнику Генерального прокурора СРСР С. Шишкову - він працював членом УК, що це доручення не наше. Він відповів, що нам не звикати, порекомендував організувати розшук. До розмови втрутився заступник голови КДБ СРСР. Запевнив, що допоможе в цій справі можливостями органів держбезпеки. Через кілька днів назвав адресу в Полтаві, де перебував Фомін. Там його допитав прокурор області В. Кривобок і доставив до Чорнобілля. Після винесення вироку його впливові "друзьки" домоглися в МВС СРСР

переводу Фоміна для відбуття покарання в Росію, а там визнали психічно хворим і звільнили від покарання. Все це було вже за межами мові компетенції. На жаль, при спробі щось допомогти в приборкнанні аварії Дятлов та Коваленко одержали високі дози опромінювання і невдовзі після суду померли. Їх по-людськи шкода.

Окремо варто відмітити роль Лаушкіна. Він - представник контролюючого органу. Слід було б виникнути в те, що затівається, й лише одне слово "ні" й аварії б не сталося. Він скріпив своїм підписом страшний вибух. Невдовзі також помер від променевої хвороби.

ШЛЯХ до Чорнобілля 2.05.86 нагадував часи війни. Ідучи до міста, ми обганяли колони автомобілів із солдатами, йшла військова саперна техніка, бронетранспортери, радіостанції і, навіть, похідні кухні. Назустріч - біженці, хто з нехитрими пожитками - на підводі, а хто пішки з возиком-двухколкою. Перед околицею застигла колона в декілька сот автобусів, які ще вчора перевозили пасажирів на міських маршрутах. Завтра роз'їдуться й евакуюють населення району. Прип'ять раз і назавжди загинула - населення евакуювано. На центральній вулиці Чорнобілля пульсує життя, де техніка чекає застосування, військові та цивільні у захисних костюмах - віднині всі вони будуть йменуватися ліквідаторами наслідків аварії. Війна

ознайомив також із конструкцією та застосуванням переносного воєнного дозиметра, на кришці якого прикріплена шкала максимально допустимих доз опромінення: солдата, обмундированого, зброї, харчів. Після отримання дози в 25 рентген, одноразово чи сумарно солдат виводиться з бою. Ще пояснив він, що найстрашніший ворог радіації - вода. Доповів про бесіду з підполковником С. Шишкову. У відповідь почув: "Потрібно - значить потрібно". Цього режиму додержувалися всі.

Розслідування обставин аварії розпочиналося як завжди "з чистого аркуша". Від нього йшли до пізнання істини факту, суми фактів, їх взаємозв'язків і взаємобумовленості. Пізнавали істину в собі і для себе, потім робили її надбанням всіх, насамперед, суду. Розслідування аварії завжди починається з огляду місця події. В даному випадку огляд був несприятливим. Це був би для слідчого останній в житті огляд. Що сталося в реакторі, потрібно було моделювати емпірично. Навіть температуру в пошкодженому реакторі вимірювали вертольотчики візуально - за приладами.

Після оцінки обстановки, порадившись із С. Шишковим, було прийнято рішення негайно провести допиту персоналу працівників АЕС, у першу чергу тих, хто був на вахті в ту фатальну ніч. Це диктувалося ще тим, що багато хто з майбутніх свідків побували в зонах підвищеної радіації зі всіма впливаючими з цього наслідками. Навіть дозиметр на санпропускнику при вході на станцію зашкалювало. За пультом керування 4-м блоком до і в момент аварії перебували диспетчери Ходимчук, який навки залишився під уламками конструкцій, і Шашенок, після зибуху він прожив ще 2 години. Він до кінця виконав свій громадянський обов'язок, помираючи у повній свідомості, як і всі від променевої хвороби, поспішав заповісти живим важливі подробиці і деталі аварії. Були допитані всі, хто спілкувався з ним перед кінцею, одержана цінна інформація.

Посилаю невідкладно слідчого до Харкова, для допиту бригади інженерів з ХЕМЗ, які випробували турбіни. Там їх вже не було. В 6-й спеціалізованій клініці Москви, де померли й чорнобильські пожежники, інженери з Харкова в контакти з оточенням не вступали, скоро померли. Слідчий повернувся ні з чим.

З Горлівки приїхав інший слідчий, допитавши Мітленка, і привіз копію документа з умовами експерименту над реактором. За допомогою фахівців розшифрували та співставили цей документ з розповіддю Шашенка. Дещо почало розвиватися.

Неоціненну допомогу слідство отримало від працівників ЧАЕС, у першу чергу 4-го блока. Всі вони були інтерновані після аварії в піонертаборі "Казковий", що належав станції. Їх дімівок у Прип'яті не існувало, місто раз і назавжди стало мертвим. Були і такі, які після аварії розбіглися. Та Бог їм суддя, кожен на небезпеку реагує по-своєму. Працівники станції, переконавшись, що ми маємо твердий намір неупереджено з'ясувати причини аварії, давали покази, відверто говорили про обстановку, що панувала на станції до і після аварії, говорили про такі "технічні хитрощі", в яких ми ще не були в достатній мірі обізнані. Нам здавалося, що кожен із цих свідків - інженер і не менше. Між нами встановилися найкращі стосунки. При перших відвідинках "Казкового" мене одягли в добротний костюм, подарували чутливий дозиметр. Нагодували висококалорійним обідом "атомників", видали запас захисних таблеток, які вони вживають самі. Я й моя команда приймали їх аж до від'їзду із Зони. Ці мужні люди після відпочинку в піонертаборі відітали вертольотом на АЕС з підвітряного боку, з того боку, де нижчий рівень радіації. Перед відльотом я побажав їм, як підводникам, які у війну йшли у плавання: "Щоб кількість занурень дорівнювала кількості сливання". Працівники, які несуть вахту безпосередньо біля реакторів, як правило, молоді й здорові чоловіки, бажано щоб були з жировим прошарком, який захищає певною мірою від опромінення. Якою наругою, безлюдністю віє від того, що злюю волею чиновників вони позбавлені сьогодні навіть зарплати. Нестерпне бажання крикнути: "Панов"

Яків НАГНОЙНИЙ,
державний радник юстиції 2 класу
кандидат юридичних наук,
м.Київ

(Далі буде)

Т
Р
А
Г
Е
Д
І
І